

УДК 582.594.2 (477.87)

ПРО ПОШИРЕННЯ ДЕЯКИХ РІДКІСНИХ ВИДІВ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЇ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

М. І. Бедей, Г. Б. Будніков

Про поширення деяких рідкісних видів рослин на території Карпатського біосферного заповідника. — М. І. Бедей¹, Г. Б. Будніков². — Описано поширення деяких рідкісних видів рослин у масиві Стіг-Драгобрат-Близиця (хребет Свидовець). Наводяться нові місцезростання цих видів; зроблений опис угруповань, в яких вони зростають. Показаний сучасний стан популяцій цих видів, висловлюються припущення щодо причин погіршення стану деяких з них.

Ключові слова: Масив Близиця, рідкісні види, поширення, стан популяцій

Адреси: ¹. Карпатський біосферний заповідник, вул. Красне Плесо, 77, м. Рахів, Закарпатська обл., 90600; ². Ужгородський національний університет, Міжвідомча науково-дослідна лабораторія охорони природних екосистем, вул. А. Волошина 32, м. Ужгород, 88000

On the distribution of some rare species of plants in the Carpathian biosphere reserve. — M. I. Bedej¹, G. B. Budnikov². — Distribution of some rare species of plants in the Stig-Dracograd-Blyznytysa (massif Svydovets) is described. New sites of these species are given, description of communities in which these plants are growing is presented. Modern state of populations of these species is shown, hypothetical reasons of changing for the worse of condition of some of them are assumed.

Keywords: Blyznytysa massif, rare species, distribution, state of populations

Address: ¹. Carpathian Biosphere Reserve, Krasne Plesso Str. 77, Rakhiv, Transcarpathia, 90600; ². Uzhgorod National University, Laboratory for Nature protection, Voloshyn Str. 32, Uzhgorod, 88000

Вступ

Загальновідомо, що найбільш флористично багатими регіонами Закарпаття та й взагалі Українських Карпат є гірські масиви Свидовець, Черногора, Марамороські Альпи. Зараз усі вони входять до складу Карпатського біосферного заповідника. Їх рослинний покрив вивчався чеськими, угорськими, польськими та ін. ботаніками. У післявоєнний період такі дослідження продовжили ботаніки Ужгорода, Львова, Києва, Москви, Санкт-Петербургу та ін. Зараз цю роботу на згаданих територіях у числі інших проводять і науковці кафедри ботаніки Ужгородського університету і Карпатського біосферного заповідника.

Матеріал та методика

З метою з'ясування поширення та сучасного стану популяцій деяких рідкісних видів рослин авторами даного повідомлення були проведені флористичні дослідження масиву Стіг-Драгобрат-Близиця. У процесі виконання роботи проводили маршрутні та лабораторні дослідження. Маршрутні дослідження виконували з метою збору матеріалу і встановлення сучасного стану популяцій рідкісних видів рослин та для опису угруповань, в яких вони зростають. Робота в лабораторії полягала у визначенні зібраного гербарного матеріалу та визначенні асо-

ціацій, в яких зростають досліджувані рідкісні види. Номенклатура таксонів судинних рослин вивірена за зведенням S. Mosyakin, M. Fedoronchuk (10). Синтаксономічні одиниці визначались у відповідності з принципами флористичної класифікації Браун-Бланке (7).

Результати та обговорення

У процесі обстежень виявлено ряд нових місцезростань рідкісних видів. Зокрема, у підніжжя г. Стіг у сідловині між цією вершиною і підйомом на Драгобрат знайдено дев'ять локалітетів *Pinguicula vulgaris* L. Зазначимо, що це – червонокнижний вид. В межах України зростає в Карпатах, Прикарпатті, Розточчі-Опіллі, Західному Поліссі, Правобережному Лісостепу (4). Проте через осушення та завоювання боліт ряд місцезростань з рівнинної частини України вже втрачено (5).

Кожне з нововиявлених місцезростань представляє заболочену ділянку – “язик” виходу джерел із-під кам'янистих схилів. Характерною ознакою є незначні розміри площі (10-50 м²), які займають ці локалітети. В угрупованнях з *P. vulgaris* зростають *Alchemilla alpestris* F. W. Schmidt, *Caltha laeta* Schott, Nym. & Kotschy, *Cardamine amara* L., *Cardamine opizii* J. & C. Presl, *Carex muricata* L., *C.*

pauciflora Lightf., *C. pilulifera* L., *Doronicum carpaticum* (Griseb. & Schenk) Nym., *Epilobium alsinifolium* Vill., *Eriophorum vaginatum* L., *Juncus triglumis* L., *Luzula alpinopilosa* (Chaix) Breistroffer, *Myosotis caespitosa* K.F. Schulz, *Poa remota* Forsell., *Soldanella montana* Willd. та деякі інші види. Згідно з класифікацією рослинних угруповань високогір'я Українських Карпат (3) *P. vulgaris* зростає в асоціації *Doronicum-Cratoneurion* Pawl. & Wal. 1949 союзу *Cratoneurion commutati* Koch 1928 порядку *Montio-Cardaminetalia* Pawl. 1928 класу *Montio-Cardaminetea* Br.-Bl. & R. Tx. ex Klika 1948. Відзначимо, що *P. vulgaris* є діагностичним видом союзу, а діагностичними видами асоціації є *Cratoneurion commutatum* та *Doronicum carpaticum* (3).

Цікавою ботанічною знахідкою в ході обстежень виявилось зростання чагарникової форми *Padus avium* Mill. subsp. *petraea* (Tausch.) Pawl. у підніжжя г. Стіг серед суцільних заростей *Juniperus sibirica* Burgsd. Зазначимо, що на зростання цього виду у Східних Бескидах і Чорногорі вказує К. А. Малиновський [2]. Про наявність *P. avium* subsp. *petraea* на Свидовці літературні джерела на теперішній час не повідомляють. Цікаво, що в зоні обстеження було знайдено лише один кущ цього виду. Гербарні збори авторів повідомлення зберігаються в гербарії Карпатського біосферного заповідника.

У процесі обстежень було підтверджено місцезростання *Pinguicula alpina* L. на кам'янистих схилах другого Комину. Цей вид також внесений до Червоної книги України (5). На Україні він зростає лише у Карпатах на скелях субальпійського і альпійського поясів. Літературні джерела наводять місцезростання виду на Свидовці (г. Близниця) та Чорногорі (г. Говерла, г. П'єтрос) (1, 4). У результаті обстежень значної частини цього скелястого масиву знайдені одиничні екземпляри цього виду. Рослини зростають малочисельними (по 2–5 особини), але щільними групами, які знаходяться на значних відстанях одна від одної. Усього було нараховано п'ять таких груп. Досліджені місцезростання з участю *P. alpina* належить до асоціації *Cystopterideyum fragilis* Oberd. 1938 союзу *Cystopteridon* Richard 1972 порядку *Potentilletalia caulescentis* Br.-Bl. in Br.-Bl. ex Jenny 1926 класу *Asplenietea trichomanis* (Br.-Bl. in Meier & Br.-Bl. 1934) Oberd. 1977 (3). Разом з *P. alpina* зростають *Antennaria carpatica* (Wahlenb.) Bluff. & Fingerh., *Anthyllis alpestris* Rehb., *Arabis alpina* L., *Bistorta vivipara* (L.) S.F. Gray, *Carduus kernerii* Simonk., *Helianthemum grandiflorum* (Scop.) Lam. & DC., *Minuartia oxypetala* (Wol.) Kulcz., *Sedum atratum* L., *Veronica* sp. та інші види. Отже, на сьогоднішній день це один з самих малочисельних видів України.

Кожний ботанік, який вивчає флору високогір'я, обов'язково згадує такий цікавий і надзвичайно рідкісний у нас вид як *Dryas octopetala* L. На Україні він зростає лише у Карпатах на вапнякових

скелях у субальпійському поясі. Загальновідомими місцезростаннями є г. Близниця (Свидовець) та г. Піп Іван (Чорногора) (1). Окрім відомого зростання на Свидовці (це карніз сідловини між Великою і Малою Близницями) нами виявлені ще два фрагменти. Ними є схили 3-го Комину. Тут на закріплених осипищах карбонатних порід на площі від 0,25 до 1 м² у пригніченому стані знайдено декілька дернин *D. octopetala*. Дані місцезростання належать до асоціації *Rumici scutati-Rhododendron roseae* Malynovsky & Kricsfalusy 2000 союзу *Papavero-Thymion pulcherrimi* I. Pop 1968 порядку *Thlaspietalia rotundifolii* Br.-Bl. in Br.-Bl. & Jenny 1926 класу *Thlaspietalia rotundifolii* Br.-Bl. 1948. В угрупованні зростають також *Arabis alpina* L., *Carduus kernerii* Simonk., *Carex sempervirens* Vill., *Galium bellatulum* Klok., *Rumex scutatus* L., *Sedum alpestre* Vill., *Thymus pulcherrimus* Schur та інші види. Припускаємо, що таких фрагментів може бути більше на Свидовці, Чорногорі та в Марамороських Альпах, але вони й до нині залишаються не виявленими.

На одному з доступних місць 3-го Комину був також знайдений одиничний екземпляр *Ophioglossum vulgatum* L. Загалом поширення цього виду вивчено недостатньо. Загальновідомим є лише те, що зустрічається він досить рідко. В. І. Чопик (6) вказує, що на Україні вид зростає спорадично в Карпатах, на Поліссі, дуже рідко у Степу і Гірському Криму. Ареал виду різко скорочується у результаті засвоєння територій під сільськогосподарські угіддя (6). Конкретних вказівок на зростання цього виду на Коминах масиву Близниця у літературних джерелах на цей час не наводиться.

Про поширення *Rhododendron myrtifolium* Schott & Kotschy в Українських Карпатах, здається, вже нема чого й писати. Але це не зовсім так. І ось чому. Автори флористичних повідомлень, які вивчають флору високогір'я, обов'язково відмічають наявність цього виду на Свидовці (2, 8, 9). Проте мало хто (а може й ніхто) не спостерігає за станом і зміною площі цієї популяції. У процесі досліджень нами встановлено, що сумарна площа *Rh. myrtifolium* у підніжжя Близниці (Шіманув Котел) складає всього до сотні м², тоді як влітку 1955 року одним з авторів, побувавшим тут разом із покійним професором С.С. Фодором, були відмічені суцільні по 200–300 і більше м² зарості цього виду. Зараз більшість клонів знаходиться у пригніченому стані поміж заростей *Juniperus sibirica*. Їхнє вегетативне та генеративне відтворення зведене до мінімуму. Знайдено декілька особин насінного походження, а також невелику кількість укорінених периферійних пагонів. Імовірно, що причиною згасання цієї популяції є надмірне випасання тут овець. По-перше, надземна частина *Rh. myrtifolium* сильно пригнічується в результаті витогування. По-друге, хімічний склад ґрунту, де ведеться випасання овець, суттєво змінюється і не на користь

зростаючих там рослин (загальновідомо, що експансія щавлю на полонинах пов'язана із зміною хімічного складу ґрунту, де утримуються саме вівці).

До ряду "сумних" повідомлень слід також віднести інформацію про суттєве зменшення кількості особин вузьколокального східнокарпатського ендеміка – *Astragalus krajinae* Domin. Авторами було знайдено лише до двох десятків екземплярів цього зникаючого виду. Найголовнішим чинником, який впливає на чисельність *A. krajinae*, на нашу думку, є викопування особин любителями і фахівцями.

На противагу сказаного приємно відмітити процвітаючий стан популяції *Primula halleri* J. F. Gmel. на схилах Коминів масиву Близниця. *P. halleri* – рідкісний в Українських Карпатах вид, занесений до Червоної книги України [5]. Тут цей вид успішно поновлюється насінням. Середня щільність популяції – 2–4 генеративні особини на 1 м². Кожна рослина утворює не менше 10–12 повноцінних насінин.

Ще декілька слів про два види з роду *Gentiana* L.: *G. laciniata* Kit. ex Kanitz та *G. acaulis* L. Обидва види занесені до Червоної книги України [5]. *G. laciniata* є звичайним видом у масиві Близниця. Зростає переважно вздовж стежок, потічків та на луках у злакових угрупованнях. Середня щільність – 10–12 генеративних особин на 1 м². Досить поширеним є і другий вид – *G. acaulis*, хоча щільність його, порівняно з попереднім видом є дещо меншою 4–7 особин на 1 м². Досить часто обидва види зростають поруч.

Вивчення поширення рідкісних видів рослин на всій території їх зростання – справа копітка і довготривала. Що торкається дослідженого авторами масиву, то тут сучасний стан популяції деяких рідкісних видів рослин ще потребує подальшого вивчення з метою виявлення чинників, які впливають на загальну чисельність, вікову та віталітетну структури, щільність популяцій і розробки відповідних заходів охорони, включаючи і реінтродукцію.

1. *Визначник рослин Українських Карпат.* – К.: Наук. думка, 1977.– 436 с.
2. *Малиновський К. А.* Рослинність високогір'я Українських Карпат.– К.: Наук. думка, 1980.– 280 с.
3. *Малиновський К. А., Крічфалушій В. В.* Рослинні угруповання високогір'я Українських Карпат.–Ужгород, 2002.– 244 с.
4. *Определитель высших растений Украины.*– К.: Наук. думка, 1987.– 548 с.
5. *Червона книга України.* Рослинний світ.– К.: УЕ, 1996.– 608 с.

6. *Чопик В. И.* Редкие а исчезающие растения Украины (справочник).– К.: Наук. думка, 1978.– 214 с.
7. *Braun-Blanquet J.* Pflanzensoziologie Grandzuge der Vegetationskunde. Aufl. 3.– Wien, New York, 1964.– 865 S.
8. *Domin K.* Vrcholova kvetena Velke Bliznice ve Svidovci // *Veda prirodni.*– 1930.– Т 11.– S. 188–190.
9. *Kral J.* Svidovec v Podkarpatske Rusi // *Vestn. Kral. Ceske spol. nauk. Tr. mat.– prirod.*– 1927.– Т. 124.– S. 1–24.
10. *Mosyakin S., Fedoronchuk M.* Vascular plants of Ukraine (a nomenclatural checklist).– Kiev, 1999.– 346 с.

Отримано: 18 січня 2006 р.

Прийнято до друку: 5 червня 2006 р.